

I. INTEGRARE EUROPEANĂ ȘI IDENTITATE NAȚIONALĂ

ROMÂNII ȘI EUROPA ÎN EVUL MEDIU I. SECOLELE XI-XVII

MIHAIL M. ANDREESCU*

Românii și România au fost și sunt în Europa dintotdeauna sub aspect geografic dar mai ales politico-militar, economic și cultural-religios. A încerca plasarea lor într-un alt context geografic sau cultural-religios ar fi cel puțin o aberație izvorâtă din ignoranță sau din rea voință ori din calcule politico-ideologice și religioase meschine. În mod normal apartenența românilor și a României la Europa și la civilizația europeană nu trebuie demonstrată deoarece este o realitate evidentă. Și totuși, în timp, din Est ori din Vest, au existat voci care au contestat caracterul european al civilizației românești și apartenența românilor la Europa, atât din ignoranță cât și din diverse calcule politice, chiar și acum în momentul în care se vorbește de "Europa unită" iar România se pregătește să devină membru al Uniunii Europene.

La vremea respectivă s-a răspuns unor asemenea "idei" de către istoriografia românească mai veche sau mai nouă. De aceea, ceea ce ne propunem acum aici nu este să mai demonstrăm un lucru evident și care a fost deja demonstrat, ci să sintetizăm, pe baza istoriografiei de care vorbeam, apartenența și integrarea românilor la și în Europa medievală, evidențiind legăturile religioase și de familie, politico-militare, economice și culturale ale românilor cu lumea europeană, care probează prezența și implicarea directă a românilor la toate marile probleme europene, din evul mediu până în epoca modernă și în continuare până astăzi. Cu alte cuvinte, vom face o trecere în revistă a principalelor teme dezbătute în istoriografie vizând integrarea românilor în politica europeană, reiterând că civilizația românilor din evul mediu și epoca modernă este una de factură europeană, la fel cum este și astăzi.

---

* Conferențiar univ.dr.la Universitatea "Spiru Haret", București.

Românii au circulat în toată Europa iar europenii au venit la noi. Sunt realități atestate de numeroase mărturii ale europenilor care au trecut pe aici încă din secolul al XI-lea¹, nu numai din secolul XIV², ca să nu mai vorbim de influențele europene asupra noastră³, de prezența românilor în Europa⁴ ori de raporturile româno-europene⁵.

* *

Aflați în spațiul carpato-danubiano-pontic, lângă una din cele mai importante artere fluviale a Europei, controlând drumurile comerciale care legau nordul de sudul continentului și vestul cu Estul Europei și cu Asia prin Marea Neagră, românii au fost permanent implicați în marea politică europeană - fie că aceasta era de natură politico-religioasă generată de Marea schismă și refacerea "unității creștine", fie că a fost vorba de lunga confruntare dintre musulmani și creștini, care a cunoscut apogeul în perioada Imperiului otoman. Până la întemeierea statelor românești teritoriul dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră a fost disputat între Regatul Ungariei la vest, al doilea Țarat bulgar și Imperiul bizantin la sud, stăpânirile cumană și tătaro-mongolă la est, cărora li se va alătura Regatul poloniei din nord⁶.

Conducătorii locali ai românilor, din secolele XI-XIII, au fost subordonați politic (uneori și religios) puternicilor vecini și suzerani vremelnici cere încercau să impună nu numai dominația și stăpînirea politică ci și influențele religioase ale confesiunilor pe care le reprezentau, în special din partea statelor creștine.

1. RĂZVAN THEODORESCU, *Istoria văzută de aproape*, Editura Sport-turism, București, 1980, p.43-47; Idem, *Picătura de istorie*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p.26-29, 85-88.

2. XXX. *Călători străini despre țările române*, I-XI, colecție îngrijită de Maria Holban, M.M. Alexandrecu - Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editurile Științifică, Enciclopedică și a Academiei Române, București, 1967-2003.

3. RĂZVAN THEODORESCU, *Bizanț.Balcani.Occident. La începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Editura Meridiane, București, 1974.

4. VIRGIL CÂNDEA, *Mărturii românești peste hotare*, I-II, Editura Enciclopedică, București, 1991, 1998.

5. NICOLAE IURGA, *Locul românilor în istoria universală*, ediție de Radu Constantinescu, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1985; xxx, *Românii în istoria universală*, I-III, colecție îngrijită de I. Agrigoroaiei, Gh.Buzatu, V.Cristian, Iași, 1986-1988, care grupează studii ale mai multor cercetători.

6. Pentru contextul politico-geografic, etnic, economic și cultural-religios vezi mai multe amănunte în lucrările: NICOLAE IORGA, *Locul românilor în istoria universală*, ediție de Radu Constantinsscu, p.98-150; GHEORGHE I. BRĂTIANU, *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană*, II, ediție de Victor Spinei, Editura Meridiane, București, 1988, p. 112-240; TAHSIN GEMIL, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, Editura Academiei, București, 1991, p. 48-58; ȘERBAN PAPACOSTEA, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 56-84, 136-188.

Situația se va modifica o dată cu întemeierea statelor românești. Pentru început, catolicismul, prin intermediul Regatului apostolic al Ungariei, va reuși să se impună la nivelul elitelor conducătoare ale noilor state⁷, în timp ce ortodoxia - cu mult mai veche în zonă - se menținea, mai ales la sud și est de Carpați ca și între Dunăre și Mare, la nivelul majorității locuitorilor, adică al țărănimii⁸.

Implicarea celor două confesiuni creștine asupra românilor în concordanță cu presiunile politico-militare ale statelor care le reprezentau, au condus, de timpuriu, la integrarea românilor în aria culturii și civilizației Europei creștine, sub toate aspectele. Influențele venite atât din Orientul bizantino-ortodox cât și din Occidentul catolic și-au pus amprenta asupra organizării instituționale a românilor și a statelor lor încă de la începutul organizării acestora⁹.

Confruntările dintre confesiunile ortodoxă și catolică în spațiul românesc - mult mai puternice în Transilvania și Moldova și slabe în Țara Românească -, au continuat până la Reforma de la începutul secolului al XVI-lea¹⁰, dar și după această dată, acum în contextul în care confesiunile reformate urmăreau să-și extindă influența în rândurile românilor cu scopul de a câștiga prozeliti¹¹. Din aceste confruntări s-a ajuns, la începutul secolului al XVI-lea, la introducerea tiparului în spațiul românesc - întâi în Țara Românească și Transilvania și mai

7. xxx, *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între Țările române*, I, Editura Academiei, București, 1977, p. 58-80 (în continuare vom utiliza sigla DRH); MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Editura Nicolae Bălcescu, București, 1999, p. 45-49.

8. xxx, *Documente privind Istoria României. C. Transilvania*, veac. XI-XIII-1,2; veac. XIV-1-3, Editura Academiei București, 1951-1953, passim; se vorbește în acte despre "pseudoepiscopeii de rit grecesc" ai românilor de la est de Carpați (în continuare vom utiliza sigla DIR); NICOLAE IORGA, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, ediția a 2-a revăzută și adăugită, Editura Ministerului de Culte, București, 1928, p. 25-28; MIRCEA I. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, ed. a 2-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 212-249; xxx, *Istoria românilor. III. Genezele românești*, coordonați acad. Ștefan Pascu și Răzvan Theodorescu, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 593-602.

9. *Istoria românilor*, III, p. 393-427, 571-592; o discuție mai largă privind legăturile românilor cu Roma și implicațiile acestora la ȘERBAN TURCUȘ, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 132-145, 277-312.

10. xxx, *Istoria românilor. IV. De la universalitatea creștină către Europa "patriilor"*, vol. coordonat de acad. Ștefan Ștefănescu și Camil Mureșan, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 502-516, 655-665, 674-678. Asupra cauzelor Reformei rămâne valabilă lucrarea lui ANDREI OȚETEĂ, *Renașterea și Reforma*, Editura Științifică, București, 1968, p. 251-282. Pentru confruntările social-economice și militare, dar și deologice generate de Reformă vezi GEORGES BLOND, *Furioșii Domnului. Catolicii și protestanții: patru veacuri de fanaticism*, Editura politică, București, 1976, p. 47-127. Alte probleme cu implicații în spațiul românesc la NICOLAE IORGA, *Istoria Bisericii*, I, p. 65-116.

11. Asupra evoluției Reformei și a încercărilor de prozelitism în spațiul românesc și în lumea ortodoxă vezi *Călători*, I-IV, passim. În special relatările catolicilor și protestanților asupra problemelor religioase din Moldova, dar și din Țara Românească; NICOLAE IORGA, *Istoria Bisericii*, I, p. 169-212; idem, *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică română, București, 1972, p. 124-153; idem, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, ediție de Georgeta Penelea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 119-137.

târziu în Moldova -, ca și la utilizarea limbii române în cancelarie și în biserică¹². În legătură cu tiparul trebuie observat că el era utilizat de români la cincizeci de ani de la descoperirea lui de către frații Guttemberg, înaintea altor țări din centrul și nordul Europei.

În timpul acestor confruntări, nu întotdeauna pașnice, fie că a fost vorba de problemele ortodoxiei ori ale catolicismului, clericii români s-au implicat în rezolvarea lor participând la dezbaterile teologice și la sinoade ecumenice, unii dintre ei au ajuns ierarhi de seamă și cărturari de marcă ai celor două confesiuni. Avem în vedere, de pildă, pe Nicolaus Olahus și Petru Movilă¹³.

Influențele politico-religioase, culturale și militare asupra românilor au sporit în secolul al XVI-lea prin legăturile directe dintre români și state ca Germania, Franța, Italia. Este vorba atât de unii domni care s-au format acolo și care au adus cu ei idei noi, cât și de domni care prin legături matrimoniale ori de altă natură, au fost educați în "spiritul apusean", fiind deschiși la ideile și modelele venite de acolo. Ne gândim aici la un Alexandru Despot sau Petru Șchiopul în Moldova, la Alexandru al II-lea Mircea, Mihnea al II-lea și Petru Cercel în Țara Românească¹⁴.

Raporturile cultural-religioase și politico-instituționale au fost impulsionate de legăturile de familie ale nobilimii (boierimii) române cu familiile nobile din Apusul Europei, din spațiul germano-polono-rus ori arealul greco-levantino-italian. Influențele venite pe aceste căi au avut deseori un caracter integrator și de asimilare a românilor de către lumea europeană în general. Basarabii, de pildă, conform unor studii genealogice mai vechi, se înrudeau cu aproape toate marile familii domnitoare din Balcani și din lumea germană, inclusiv cu Hohenzollemii veacului al XIV-lea. Este de notorietate rolul jucat de soția lui Alexandru

12. NICOLAE IORGA, *Istoria românilor. V. Vitejii*, ed. a 2-a, vol. îngrijit de Constantin Rezachevici, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 93-108, 187-191; *Istoria românilor*, IV, p. 674-698; MIRCEA I. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 516-562.

13. *Călători*, I, p. 484-485. Se dau date despre Nicolaus Olahus, care era coborâtor din familia domnitoare a Basarabilor "Drăculești" și care a trăit între 1493-1568. Ajuns arhiepiscop de Strigoniu și primat al Ungariei a sprijinit Contrareforma. A întreținut legături cu umaniștii europeni, mai ales cu Erasmus din Rotterdam. NICOLAE IORGA, *Istoria Bisericii*, I, p. 290-299, 302-308; xxx, *Istoria românilor. V. O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711-1716)*, vol. coordonat de acad. Virgil Cândea, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 759-760. În toate lucrările menționate se dau date despre viața, activitatea și personalitatea mitropolitului Petru Movilă al Kievului, coborâtor din familia domnitoare a Moveleștilor. El va pregăti și prezida Sinodul de la Iași din 1642, în cadrul mișcării mai largi a Contrareformei, dar în sprijinul Ortodoxiei.

14. Pentru Despot Vodă vezi monografia realizată de ADINA BERCIU DRĂGHICESCU, *O domnie umanistă în Moldova - Despot Vodă*, Editura Albatros, București, 1980. Despre Petru Șchiopul, amănunte în lucrarea lui GHEORGHE DAVID, *Petru Șchiopul (1574-1577, 1578-1579, 1582-1591)*, Editura Militară, București, 1984. Pentru Alexandru al II-lea Mircea și Mihnea al II-lea, mai multe amănunte la NICOLAE IORGA, *Bizanț după Bizanț*, p. 136; idem, *Istoria românilor*, V, p. 171-182. În legătură cu Petru Cercel vezi: NICOLAE IORGA, *Istoria românilor*, V, p. 194-213 și mai ales monografia lui ȘTEFAN PASCU, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Cluj, 1944.

I Basarab, catolica Clara, în sprijinirea catolicilor din Țara Românească și influențele exercitate de ea asupra lui Vladislav I¹⁵. Atari legături au impus familia domnitoare munteană în atenția potențaților Europei de atunci și a papalității¹⁶.

Legăturile de familie dintre nobilii români și cei europeni au continuat și s-au amplificat în secolele XIV-XVII și în continuare. Amintim aici, cu titlu de exemplu, legăturile dinastice stabilite de Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș și Alexandru al II-lea Mircea în Țara Românească¹⁷, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Movileștii în Moldova¹⁸, care sunt de notorietate. Am lăsat la o parte numeroasele legături matrimoniale între familiile boierești române și nobilii din Europa, fie că ne referim la lumea germană și Polonia, fie că vorbim de Balcani ori Levant. În Transilvania, legăturile nobilimii române cu lumea apuseană catolică, evident, prin intermediul nobilimii maghiaro-germane, au fost mult mai strânse¹⁹.

Legăturile religioase ale românilor cu cele două confesiuni creștine: ortodoxia și catolicismul, la început, apoi și cu celelalte confesiuni reformate, ca și legăturile de rudenie dintre nobilimea română și cea europeană au contribuit la integrarea românilor în civilizația Europei creștine și participarea lor la numeroasele conflicte cu otomanii. Mai întâi, implicarea românilor în conflictele cu otomanii s-a făcut în cadrul "cruciadelor târzii", mai apoi în cadrul Ligii Sfinte și al Ligii creștine²⁰, cooperarea militară și politică dintre români și restul Europei creștine fiind permanentă.

15. În afara studiilor mai noi avem în vedere pe: ȘTEFAN D. GRECEANU, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, I, Imprimeria Națională, București, 1916, p. 11-21; OCTAV-GEORGE LECCA, *Familii boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, cu adnotări de Mateiu Caragiale, ediție de Alexandru Condeescu, Editura Libra, București, 2000, p. 94-99.

16. DRH.D. *Relații*, I, p. 45-68; MARIA HOLBAN, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Editura Academiei, București, 1981, p. 90-211.

17. Bibliografia aici fiind foarte bogată amintim doar lucrările P.P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân*, ed. a 2-a îngrijită de Gheorghe Lazăr, Editura Corint, București, 2000, p. 49-59; NICOLAE STOICESCU, *Vlad Țepeș*, Editura Academiei, București, 1976, p. 15-37; NICOLAE IORGA, *Istoria românilor*, V, p. 171-182.

18. Dintre numeroase lucrări apărute menționăm: NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, ediție de M. Berza, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 28-140; MIHAIL M. ANDREESCU, *Încercările lui Ștefan cel Mare de a modifica statutul politico-juridic al stăpânirii sale*, în "Studii și articole de istorie", an. LXIX (2004), p. 21-30; xxx, *Petru Rareș*, coordonator Leon Șimanschi, Editura Academiei, București, 1978; ȘTEFAN S. GOROVEI, Editura Albatros, București, 1982; *Istoria românilor*, V, p. 64-76.

19. Pentru lăncu de Hunedoara și familia sa vezi: CAMIL MUREȘAN, *Iancu de Hunedoara*, Editura Științifică București, 1978, p. 5-53, 202-206. Pentru problema nobilimii române din Transilvania în general vezi: NICOLAE IORGA, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, p. 38-100; IOAN DRĂGAN, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 22-70, în special.

20. Pentru cruciada târzie și pentru Liga Sfântă vezi mai nou sinteza *Istoria românilor*, IV, p. 274-390, 593-633, unde se discută pe larg problema integrării românilor în politica militară europeană.

Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea pericolul otoman s-a accentuat în Balcani, amenințând direct Țara Românească și Ungaria. S-a ajuns astfel la o colaborare militară strânsă între domnii munteni și regii maghiari. Ea s-a accentuat în timpul lui Mircea cel Bătrân și Sigismund de Luxemburg, hotărându-se campanii antiotomane la care au participat și forțe din Apusul Europei²¹. Eșecul Cruciadei de la Nicopole (1396), datorat neînțelegerilor dintre oștile creștine, a dus la sporirea presiunii otomane asupra Țării Românești și Ungariei. Ea a încetat după moartea sultanului Baiazit I (1403), în timpul luptelor interne pentru tronul otoman (1403-1414) în care s-a implicat și Mircea cel Bătrân. Ofensiva otomană asupra Europei creștine a fost reluată după 1414 pe două direcții: către Constantinopol, ceea ce ar fi însemnat cucerirea Imperiului Bizantin; către Țara Românească și Ungaria, urmărindu-se pătrunderea spre centrul și apusul Europei.

În condițiile în care Țara Românească era slăbită de conflictele interne dintre urmașii la tron ai lui Mircea cel Bătrân, a venit rândul Ungariei și al românilor din Transilvania să se implice în cruciada antiotomană. Conducătorul acesteia a fost lancul de Hunedoara, înrudit cu dinastia Basarabiilor. El a reușit să-și impună autoritatea asupra domnilor Țării Românești și Moldovei raliindu-i la politica generală a Ungariei și Europei creștine²². Eforturile militare ale lui lancul de Hunedoara nu au împiedicat cucerirea Constantinopolului de către Mehmet al II-lea (1453)²³.

Salvarea Belgradului de către lancul de Hunedoara (1456) a coincis cu dispariția sa. Moartea eroului, înălțat prin laude de către papă "*până deasupra stelelor*", a produs o vie emoție în toată Europa creștină justificând din plin cuvintele săpate pe piatra sa de mormânt: "*s-a stins lumina lumii*"²⁴. Implicarea românilor în lupta antiotomană de partea creștinătății, a continuat însă după 1456.

După scurtul episod al domniei lui Vlad Țepeș²⁵ a urmat lunga domnie a lui Ștefan cel Mare, Aproape o jumătate de veac au durat eforturile domnului de a

21. Pentru Mircea cel Bătrân și colaborarea lui cu Sigismund de Luxemburg și alte state europene vezi: I. MINEA, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund (Note istorice)*, Tipografia "Convorbiri literare", București, 1919, p. 51-140; P.P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân*, p. 293-300; *Istoria românilor*, IV, p. 278-290.

22. Pentru politica lui lancul de Hunedoara și relațiile lui cu Țara Românească și Moldova până la 1456, vezi mai ales: CAMIL MUREȘAN, *lancul de Hunedoara*, p. 68-201; *Istoria românilor*, IV, p. 338-348.

23. Asupra cuceririi Constantinopolului și a poziției Europei creștine vezi amănunte la: STEVEN RUNCIMAN, *Căderea Constantinopolului. 1453*, Editura Științifică, București, 1971, p. 64-194; ANDRE CLOT, *Mahomed al II-lea cuceritorul Bizanțului*, Editura Artemis, București, 1993, p. 19-79.

24. Cf. *Istoria românilor*, IV, p. 348.

25. NICOLAE STOICESCU, *Vlad Țepeș*, p. 85-119.

apăra creștinătatea în fața pericolului otoman și de a integra Moldova și Țara Românească în politica generală europeană²⁶. Victoriile obținute de el în luptele cu turcii l-au determinat pe cronicarul polon Dlugosz să-l considere "*cel mai vrednic pentru a fi numit în fruntea unei coaliții a Europei creștine împotriva turcilor*", în vreme ce papa Sixt al IV-lea îl caracteriza ca pe un "*verus christianaetheta*"²⁷.

Integrarea românilor în politica militară europeană antiotomană, dar nu numai, va culmina cu momentul resurecției Țării Românești din timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601), care s-a încadrat în contextul mai larg generat de "războiul cel lung" (1593-1696)²⁸. Mihai a restaurat fostul "Regat al Daciei" prin unirea celor trei state românești în 1600, în pofida intereselor politice ale Imperiului german și ale Poloniei, faptă ce a și contribuit la moartea sa. "Planul dacic" va fi însă urmărit și după Mihai, dar el urma să prindă viață sub egida puterilor central-europene²⁹.

Fără a epuiza problema raporturilor politico-militare ale românilor cu Europa creștină - ne-am oprit doar asupra momentelor semnificative ale acestora -, adăugăm că, în mod firesc și necesar, românii s-au integrat în Europa medievală și modernă și sub aspect economic. Pentru început, negustorii din statele vecine românilor, apoi și mai de departe au adus la noi mărfuri din toată Europa și chiar din Asia. Ei au preluat de la noi mai ales produse agricole, apoi și unele meșteșugărești. Sub influența lor, mai târziu, în secolul al XV-lea, au început să apară și negustori români iar din secolul al XV-lea și meșteșugarii, pe lângă cei străini³⁰.

Un rol esențial în organizarea orașelor și dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului l-au avut coloniștii sași din Transilvania, stabiliți aici încă din secolul al XII-lea. Veniți din Europa apuseană ei au impus printre români și unguri modelele economice occidentale, mai ales cele din lumea germană. Datorită lor orașele transilvănene, organizate după modelul apusean, au devenit puternice centre meșteșugărești și comerciale. O însemnatate deosebită au cunoscut orașele Sibiu, Bistrița și Brașov. Sibiul și Bistrița au asigurat legăturile economice ale sașilor cu Țara Românească și Moldova. Brașovul, situat la confluența celor

26. Ștefan a întreținut relații cu Veneția, Papalitatea, lumea germană, Ungaria, Polonia și Rusia. Cu Ungaria și Polonia a avut și confruntări militare. Vezi, *Istoria românilor*, IV, p.368-397.

27. Cf. *ibidem*, p. 398.

28. *Ibidem*, p. 593-633.

29. NICOLAE IORGA, *Locul românilor în istoria universală*, pp. 255-258, 261-264, 266-269.

30. O prezentare exhaustivă a meșteșugurilor și comerțului la români vezi în lucrările: NICOLAE IORGA, *Opere economice*, ediție de Georgeta Penelea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 19-50, 427-779; ȘTEFAN OLTEANU, CONSTANTIN ȘERBAN, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, Editura Academiei, București, 1969, p. 43-122; *Istoria românilor*, IV, p. 57-111.

trei state, a devenit o adevărată "placă tumantă" a comerțului românesc în general. Așadar, sașii au avut un rol major în integrarea românilor în economia europeană medievală³¹. Pentru zonele riverane Mării Negre și Dunării de Jos un rol esențial în integrarea economică l-au avut negustorii genovezi și venețieni ca și cei bizantini³². Factorii favorizanți ai integrării economice a românilor în Europa medievală s-au accentuat în secolele XV-XVI prin implicarea negustorilor poloni, ruși, greci, bulgari, ragusani etc. Ei au impulsivat dezvoltarea comerțului românesc, a agriculturii și a meșteșugurilor cu caracter urban.

Dezvoltarea economică a condus la o dezvoltare culturală. Influențele integratoare în cultură au venit atât prin filiera bizantino-ortodoxă cât și prin cea occidental-catolică, un rol deosebit în răspândirea culturii scrise prin cartea tipărită l-a jucat tiparul. Umanismul și Renașterea au contribuit la organizarea și dezvoltarea învățământului și impunerea limbii române în cancelarie și biserică. Secolele XV-XVI s-au caracterizat prin manuscrisele miniate realizate la mănăstirile Bistrița, Neamț și Putna, ca și prin lucrări cu caracter literar, istoric și juridic. Contemporan cu Nicolo Machiavelli domnul muntean Neagoe Basarab (1512-1521) s-a impus prin *Învățăturile* sale către fiul său Theodosie, lucrare considerată un adevărat tratat politico-militar românesc. Menționăm aici pe umaniștii transilvăneni Johannes Honterus și Johann Sommer, ultimul fiind și profesor la Colegiul latin de la Cotnari. De asemenea, amintim aici și pe armurierul Sibiului Konrad Haas, care, pe la 1528-1529 scria o lucrare în care era prezentată macheta unei rachete purtătoare cu trei trepte, utilizând combustibil solid.

În domeniul tiparului, pe lângă muntenegreanul Macarie, care în 1508 înființa prima tiparniță la Dealu, amintim pe harnicul tipograf sârb Dimitrie Liubavic, care la mijlocul secolului al XVI-lea a tipărit în Țara Românească mai multe cărți religioase. În Moldova și Transilvania s-au afirmat tot acum un Filip Moldoveanu sau sibianul Philippus Pictor. Cea mai mare personalitate a culturii românești din veacul al XVI-lea diaconul Coresi, care stabilit la Scheii Brașovului, a tipărit numeroase cărți liturgice și a întemeiat o școală românească. Ucenicii săi Șerban și Marien vor tipări la 1581-1582 prima lucrare în limba română, *Palia de la Orăștie*.

Influențele culturale europene s-au făcut simțite și în arhitectură, sculptură, pictură, artele minore. În vreme ce la sud și est de Carpați s-a impus stilul bizantin în Transilvania s-au impus stilurile arhitectonice romanice și gotice, ultimul și

31. Pentru rolul sașilor în dezvoltarea orașelor, meșteșugurilor și comerțului vezi pe larg: THOMAS NAGLER, *Așezarea sașilor în Transilvania*, ed. a 2-a, Editura Enciclopedică, București, 1992; *Istoria românilor*, p. 418-425.

32. GHEORGHE I. BRĂTIANU, *Marea Neagră*, II, pp. 96-102, 156-195, 204-239.

cu reverberații peste munți, mai ales în Moldova. Din secolul al XVI-lea se impune tot mai mult "stilul italian", palatul lui Petru Cercel din Târgoviște stând mărturie pentru acesta.³³

*
* *

Legăturile românilor cu Europa medievală au fost așadar variate. Influențele venite atât din lumea ortodoxă cât și din cea catolică au contribuit la integrarea românilor în aria civilizației creștine europene medievale și moderne. Au fost realizate creații proprii de valoare europeană. Ideile avansate ale umanismului și Renașterii au fost receptate și adaptate la realitățile specifice spațiului românesc. Implicarea românilor în problemele europene, indiferent de natura lor, denotă că ei s-au simțit europeni și au acționat ca atare la fel de mult ca și popoarele creștine vecine lor sau ca occidentalii înșiși.

---

33. Pentru cultura medievală există o bogată bibliografie din care menționăm lucrările: NICOLAE IORGA, *Istoria bisericii*, I, p. 87-212; idem, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, pp. 82-136; idem, *Bizanț după Bizanț*, p. 124-152; xxx, *Istoria artelor plastice în România*, I, vol. coordonat de acad. George Oprescu, Editura Meridiane, București, 1968, p. 141-428; VASILE DRĂGUȚ, *Arta românească*, I, Editura Meridiane, București, 1982, p. 96-323; xxx, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ediție de Dan Zamfirescu, Editura Roza vânturilor, București, 1996; *Istoria românilor*, IV, p. 649-782.